

EESTI KUNSTIAKADEEMIA
RESTAUREERIMISTEADUSKOND

Sille Sombri

2006/2007. õ-a. Arhitektuuri konserveerimise ja restaureerimise
täienduskoolituse lõputöö

SAHA KABEL

Mälestise registri nr.: 2747

Aadress: Harju maakond, Jõelähtme vald, Saha küla

2007

TALLINN

SISUKORD

1. Sisukord.....	2
2. Sissejuhatus.....	3
3. Ajalooline ülevaade.....	4
4. Tehniline ülevaade ja restaureerimise ettepanekud.....	9
5. Kokkuvõte.....	12
6. Kasutatud allikad.....	13
7. Lisad. Fotode loend.....	14
8. Fotod 1-27.....	15
9. Jooniste loend.....	30
10. Joonised 1-6.....	31

1. SISSEJUHATUS

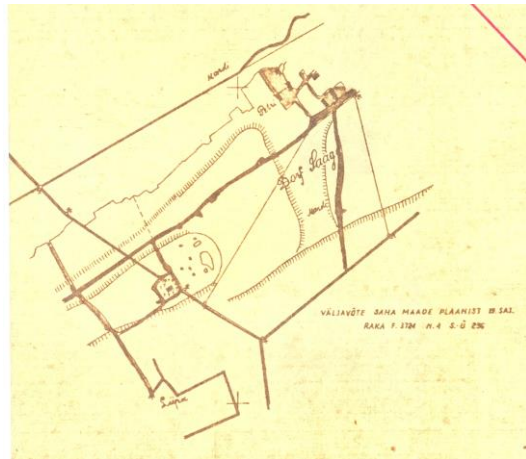
1. 1 Üldandmed

Nimetus: Saha kabel
Asukoht: Harju maakond, Jõelähtme vald, Saha küla
Omanik / valdaja: Jõelähtme vald
Reg. nr.: 2747
Ehitusaasta: 15. sajand

Muinsuskaitseamet, Maa-amet. Kõik õigused kaitstud.

Skeem 1. Ortofoto (www.maaamet.ee)

Skeem 2. Väljavõte Saha maade plaanist 19. sajandil. (Muinsuskaitseameti arhiiv; A-1027)

Kunstiakadeemia restaureerimiskooli täiendkoolituse lõputöö teemaks valisin Saha kabeli. Esialgsest oli mul plaanis kirjutada lõputöö oma vanavanemate talukompleksist, kuid hiljem otsustasin valida oma lõputöö teemaks arhitektuuriväärtusega objekti. Kuna oma töö tõttu puutun kokku peaaesjalikult kirikute restaureerimise organiseerimisega ning ka minu eelnev akadeemiline uurimiskogemus on keskaja sakraalarhitektuuri vallast, siis oli minu jaoks loogiliseks sammuks uurida mõnda sakraalarhitektuuri objekti. Ning Saha kabel on minu jaoks alati huvitav olnud. Samuti pidin arvestama objektile juurdepääsu tingimustega (nii omanike kui ka paiknevuse seisukohalt). Käesoleva töö fotod on autori omad (kui pole märgitud teisiti).

2. AJALOOLINE ÜLEVAADE

Püha Nikolausele pühitsetud Saha kabel on vanim tervikul kujul säilinud keskaegne kivikabel maal. Kabeli rajamise täpne aeg pole teada, kuid algne puukirik, mis tõenäoliselt koos ümbritseva kalmistuga rajati 1220. aasta paiku¹, põletati maha juba 1223. aastal, kui algas vabadusvõitluse viimane etapp. 1241. aastal mainitakse hävitatud kiriku kohal veel vaid kalmistut. Kabel on ehitatud eestlaste muistse pühapaiga² kohale ning on üks esimesi ristiusu kantse. Rahvapärimuse kohaselt olevat Saha kabel 50 aastat vanem kui Tallinna linn ning asutatud piiskop Fulco³ poolt. Seda pärimust näivad toetavat 1920. aastatel läbi viidud arheoloogiliste kaevamist käigus Saha kabeli kõrvalt, haudade kaevamisel leitud ehted, sealhulgas ka kaelaristike, hoburaudsõlg risti kujulise laiendiga ja ristpeaga rinnanõel. Need ehted võivad olla pärit 12. sajandi teisest poolest, 13. sajandi algusest. Valter Lang oletab, et siin võis olla ka varasemal ajal kristliku iseloomuga kalmistu. Kuid kahjuks pole siiani veel tehtud Saha kabeli juures korralikke ehitisarheoloogilisi kaevamisi.

Sulev Vahtre on välja pakkunud ka teooria, et 1343. aasta Jüriöö ülestõusu ajal märguandeks süüdatud künkal asuv maja võis olla esialgne puust Saha kabel.

Praegune paekivist kabel ehitati 15. sajandi teisel veerandil. Legendi kohaselt olevat kabeli ehitanud ühel ajal Kanuti gildi majaga ja Pirita kloostriiga kolm kaupmeest, kes merehädas olles näinud kaugel rannas suurt pihlakat või tamme ja töötanud pääsemise korral sinna kabeli ehitada.

Praegune kabel on hästi proportsioneeritud, kahevõlvikuline paekivist hoone, millel kooriruum puudub. Lihtne ristkülikukujuline põhiplaan (Joonis 1), mille sisse mahub

---

¹ Paul Johanseni „Estlandliste des Liber census Daniae“ järgi Taani hindamisraamatus selline info

² Põlisele kultuspaigale viitavad kabeli läheduses asuvad tänaseni säilinud varasest ajast neli väikeselohulist kultusekivi (kunagi oli neid 8) ja läheduses on mitmed kivikalmed. Rahvapärimuse järgi on sinna ohvriande viidud ka hilisemal ajal, kui kabel oli juba lagunenu

³ 1167. aasta paiku pühitses Lundi peapiiskop Eskil Eestimaa piiskopiks Moutier La Celle'i benediktiinlaste kloostriist pärit munk Fulco, kes aastail 1169 ja 1178 olevat viibinud Tallinnas. Fulco abiliseks oli paavst Aleksander III bullaga määratud eestlasest munk Nikolaus. Piiskop Fulco suri 1180. aasta paiku.

kaks võrdkülgset kolmnurka ning kolmnurga aluseks on kabeli sisemine laius. Kalvi Aluve arvab oma ehituse analüüsis, et kabel on ehitatud ühe ehitusperioodi jooksul. Samuti arvab ta, et kabeli ruuminišše on mingil põhjusel ümber ehitatud, kuid ilmselt juba ehituse käigus. Saha kabelit on peetud ka Pirita kloostri miniatuurvariandiks. Sellele annavad aluse sarnased tugipiilarid, teravkaarsed ehisraamistusega aknad ja läänes asuv suur raidportaal kõrge viilkatuse all. Piritale osutab ka loodenurgas taastatud keerdtrepitorn, mis Pirital paiknes hoone kagunurgas. Samuti vihjavad Pirita kloostri eeskujudele juba eelpool mainitud Saha kabeli tugipiilarid, mis esinevad kabeli nurkades ristpaarikutena (mitte diagonaalse üksikpiilarina nagu hilisgootikas tavaliselt), olles Eesti 15. sajandi arhitektuuri haruldane ilming. Piritale näib osutavat osaliselt restaureeritud altarilaudki, mis proportsioonidelt ning kujunduselt ei erine kloostri arvukalt esinenud kõrvalaltaritest.

Üheastmelise profiiliga peaportaali kujundus on sarnane Tallinna portaalikunsti traditsioonidele, kuid püüab samal ajal silmas pidada ka Harju portaalide omapära. Nii Jõelähtmes kui ka Keilas iseloomustab portaalikujundust üksik servaturp, mis jätkub mõikana tervakaarses arhivoldis. Ligikaudu samasugune lahendus esineb Sahal, kuid turba ja teravselgseks muutunud mõika kõrval kulgeb välisküljel kitsas järsult faasitud aste, mis on Tallinnas tundmatu. Täiesti ainuesinev on portaali kõrval läänesina müüritud nelinurkne orv (Foto 9) pühitsetud vee vaagnale, kus sisenejatele hoiti sõrmede loputamiseks pühitsetud vett. Orva põhjast valgub kasutatud vesi põiki läbi seinamüüri asuva kitsa kanali kaudu kabeli põrandale. Pühitsetud vesi ei tohtinud kabelist väljaspoole sattuda.

Kabeli ehituslik interjäär järgib ka Tallinna traditsioone. Laia vööndkaare profiil koosneb kolmest lamedast ümarvööndist. Pikad lamedad rippkonsoolid on tüpoloogiliselt Kuusalu vööndkaarekonsoolide eelkäijad. Samuti roieteta ristvõlvivid esinevad Tallinna hilisgootikas. Saha idapoolse võlviku seintes on suured segmentkaarniššid, milles paiknesid lääniisandate ja vaimulike istekohad. Kitsad ning kõrgel paiknevad aknad, kitsas trepikäik, kõrge viilkatus, laia rinnatisega avaus peaportaali kohal ja suured

riivpalgi augud mõlema portaali külgseites viitavad kabeli kaitseehitise funktsioonile. Vajaduse korral oli võis kabelit kasutada kindlustatud pelgupaigana.

Ehitusliku iseloomu järgi otsustades on Saha kabel tõesti ehitatud Pirita kloostriga ligikaudu ühel ajal – 15. sajandi teisel veerandil. Suurem osa ehitajatest olid Tallinna ehitusmeistrid. Ja ehitusisandaks võis olla legendis kolme merehädalise hulgas mainitud kaupmees Nicolau Tuwe. Nime järgi otsustades kuulus ta arvukasse Taubede suguvõsasse, kelle liikmed olid Virumaal tuntud kui aktiivsed ehitusperemehed.

Kabeli ehitamisega on seotud veel üks legend. Nimelt on kabeli lääneseinas, peaportaalist põhja pool seinas kolm lohku (Foto 10). Kabeli ehitamise ajal olevat see, mis päeval valmis tehti öösel ära lagunenu. Kabelit ööseks valvama pandud mehed olevat tabanud kolm Saha külast pärit meest, kes öösiti müüre lammutasid. Mehed olla karistuseks peatpidi müüri sisse müüritud. Ain Mäesalul on ka oletus, et see legend oli olemas kabeli ehituse ajal juba ning et seda elus hoida jäetigi sellised lohud seinas.

Saha kabel oli keskajal Jüri kiriku hooldusel, 17. sajandist Jõelähtme kiriku juurde. On teada, et hiljem ei tahtnud kohalikud seda kabelit eriti kasutada ja käidi rohkem Jõelähtme kirikus jumalateenistustel ja kabeli seisukord halvenes. Pärast Põhjasõda, 1725. aastal, oli kabel juba väga viletsas seisus. On mõningaid andmeid, et 1736. aastal olevat kabelit seest kohendatud ja altarit parandatud.

Umbes 1825. aastast pärinevast Ungern-Sternbergi joonisest tehtud fotol on näha, et viilud on küll purustatud, kuid siiski on sel ajal oli kabeli lääneviil säilinud idaviiluga võrdsel kõrgusel ja peaportaali kohal oli olnud väike aken. Loodenurgas oli säilinud keerdtrepp umbes kaks meetrit karniisist kõrgemal. Viilude vahel oli olnud madalam õlgkatus. Lõunaportaal oli olnud ümarkaarne ja kontraforsid olid võrdlemisi lagunenu.

19. sajandi lõpust (Foto 1) ja 20. sajandi algusest (Foto 2) pärinevatest fotodelt on näha, et kabel on siis katuseeta ning tehniliselt halvas seisukorras. Lääneviil on praktiliselt

hävunud, samuti ka keerdtrepp. Võlvid siiski sissekukkunud ei ole. Vahekarniisist kivirida madalamal katab trepikäiku kiviplaadid.

1904. aastast pärineval fotol (Foto 3) on näha, et Saha kabel juba kaetud pilpakatusega. Kahepoolse kaldega katusel on siiski lääneviilu ots lahtiseks jäetud. Muus osas on enamvähem sama seis kui 1901. aasta fotol.

Järgmised säilinud fotod on 1950. aastate lõpust ja 1960. aastate algusest. Fotodelt ilmneb, et 1960. aastate pilpakatus (Foto 4) on pärit hilisemast ajast, kuna see on palju järsema kaldega kui 1904. aasta katus. Kabeli lõunaportaali on kinni müüritud (Foto 5).

1960. aastal kabeli läänefassaadist tehtud fotol (Fotod 6) on näha, et viiluots ei ole enam lahtine, vaid on laudadega osaliselt kaetud. Läänefassaadi lõunapoolsele osale on peamüür säilinud kõrgemal kui põhjapoolsele (keerdtrepp) osale (Foto 7).

Kabeli restaureerimistöid alustati 1965. aasta sügisel. Taastati kabeli ida- ja lääneviil tervenisti (Joonis 2) ning selle teostamisel lähtuti olemasolevatest joonis- ja fotomaterjalidest. Taastati trepitorn. Kui esialgselt plaaniti torn taastada kuni karniisini, siis hiljem ilmselt plaane muudeti, sest torni on ehitatud karniisist kõrgemaks. Projektist püstitati ka hüpotees, et torn võis olla kõrgem kui karniis, sest seda võidi kasutada ka kellatornina. Restaureerimisel valmistati raskusi kabeli põhja- ja lõunaseina kõrguse määramine. Kui lugeda karniisi katuse räästakarniisiks, siis oleksid kabeli müürid jäänud madalamateks võlvidest (kilpkaarte tippude kohal). Sellist konstruktsiooni keskaegsetel kirikutel ei esinenud. Otsustati lugeda idaviilu karniisi vahekarniisiks ning räästa asukohta sellest 55 cm kõrgemaks. Kontraforsside ja aknalaudade konserveerimine toimus nende vana kuju ja kateplaadide taastamisega. Samuti tehti restaureerimistöde käigus kabeli ümbruse vertikaalplaneering. Sooviti rakendada printsipi, et uued müüriosad peaksid vanadest selgelt eristatavad olema. Segus kasutati lubja kõrval ka tsementi. Hoone katus kaeti S-kujuliste katusekividest kattega. Katuse kandjateks oli ette nähtud 7 puitfermi (Joonised 4 ja 5). Torni katus kaeti munk-nunn kividega. Kabelile valmistati uus paeplaadidest põrand. Algsest põrandast polnud midagi säilinud. Plaadid on

poolpuhtalt tahatud ja sängitatud liivalusele. Akende raidraamistiku juures kinnitati vaid vanad raamistiku detailid. Osad hävinenud detailid asendati paeplaatidest välja tahatud raidkivi detailidega. Säilinud osadel tehti parandusi kivitükkide ja tsementmastiksiga. Lääneportaali raidkivid puhastati ja kõrvaldati purunenud kivid (Joonis 3) ja asendati need uute kividega (Foto 8). Lõunaportaali raidkividest jäid mõned üksikud kivid, mida oli võimalik säilitada, ülejäänud asendati. Võlvide praod täideti kivitükkidega ja võlvide pealispind kaeti segamördiga. Algselt võisid kabeli seinad olla krohvitud.

Pärast 1960. aastate restaureerimistöid pole kabelit rohkem restaureeritud, välja arvata vuukide parandused lubimördiga.

3. TEHNILINE ÜLEVAADE JA RESTAUREERIMISETTEPANEKUD

Objekti käisin üle vaatamas käesoleva aasta 28. märtsil ja 17. aprillil. Saha kabeli üldseisukord on rahuldav. Kabeli seinad ja raidkivitööd on tugevast õhukese-kihilisest Lasnamäe paekivist. 1960. aastatel tehtud restaureerimistöödel on kasutatud sarnast kivi (Kostivere karjäärast). Praegu on kabeli paekivi üldtoon paljudest kohtadest rohekas (rohevetikas?) (Fotod 11 ja 12), mis näitab et kabelis on niiskuseprobleeme. Kabeli müürides vajumispragusid näha ei ole.

Kabeli sokliosa olukord on üldiselt rahuldav. Kohati on sokli müüriosas vuugid tühjad. (Foto 13) Eriti on seda näha kabeli lõunaportaalist läände jääval osal. Ka kontraforsside alumised osad (eriti lõunakülje keskmine kontraforss – Foto 14) on tühjade vuukide ja kohati kasvab aukudest välja rohtu ning kivid on suhteliselt lahti. Põhjakülje sokliosa on rohkem sammaldunud, kui kabeli muud küljed.

Ettepanekud: Sokliosa tühjad vuugid tuleks täita lubimördiga. Lahtiolad kivid tuleks kinnitada. Seal, kus vajalik, tuleks eelnevalt müür puhastada samblast.

Kabeli seinte olukord on rahuldav. Müüritisel on segu puudu. Mitmete kontraforsside katteplaadid on puudu või väga sammaldunud (põhjakülje keskmine kontraforss – Foto 15). Mõnel kontraforsil on puudu ka katteplaadi ja müüri vaheline plaat, mille tulemusena on olnud pidev vihmavee läbijooks müüri, mis on müürist mördi välja viinud (Foto 16).

Ettepanekud: Puuduolevad kontraforsside pinnad puhastada ja asendada puuduolevad katteplaadid uutega. Puhastada katteplaadid samblikust (kuigi ilmselt samblast päris lahti ei ole võimalik saada). Tühjad vuugid tuleks täita lubimördiga. Võib kaaluda rohevetikast haaratud müüripindade antiseptimist *Boracol 20RH*-ga, kuid eelnevalt tuleks kahjustusi täpsemalt uurida.

Kabeli põrand on kaetud paeplaatidega. Kabeli edela osa põrandal on tumedam laik (Foto 17), mis võib olla tekkinud katuse läbijooksust, sest selle koha lähedal on katuses suurim auk. Seest on seinad veidi rohekad. Kohati on krohvi jäänuseid, millest võiks arvata, et kunagi oli kabel seest krohvitud.

Kabeli katus on S-kujulistest katusekividest ning torniosa on katud munk-nunn tüüpi katusekividega. Kabeli lõunaküljel on kümme katusekivi puudu ning mitmed kivid on katki (Foto 18). Põhjaküljel on katuse olukord parem. Katuse hari paistab olevat korras. Ka torni katusel on katusekivisid puudu (Foto 19).

Ettepanekud: Asendada puuduolevad ja katkised katusekivid uutega (võlvide peal on olemas katusekive). Võib kaaluda ka katusekivide vahede mördiga täitmist, kuna kivide vahele jäävad kohati suhtelised suured praod.

Pööning (võlvide pealne) on suhteliselt prahti täis. Samuti on sinna kukkunud ka müüridest kive. Võlvid on pealtpoolt krohviga kaetud.

Ettepanekud: Võlvide pealne tühjendada prahist ning kohati parandada krohvi.

Katusekonstruktsioon on kohati hästi säilinud (Joonised 4 ja 5 ning Foto 20). Tavalistest kirikute katusekonstruktsioonidest erineb Saha kabeli konstruktsioon selle poolest, et pennideks ja tugitaladeks ning ka kammitstaladeks pole kasutatud palke, vaid on saetud laudasid, mis on teatud aja tagant klotsi abil üksteisega kokku kruvitud. Ka sarikad on suhteliselt õhukesed. Kuigi katuse tööjooniste projektis on küll joonisel näidatud küll ainult alumine penn, siiski on katusekonstruktsioonis katuse all veel üks rida penne. Müürlatid on müüritisest eraldatud tõrvapapidga. Suuremad kahjustused on kabeli lääneosas. Katuse kõige läänepoolsem kammitstala on põhjaosas murdunud (Foto 21). Lõunakülje müürlatt on lääneosas esimese ja kolmanda kammitstala vahel keskelt pehkinud (Fotod 22 ja 23). Samuti on sealsamas pehkinud ka sarikate alumised osad, mis lõikuvad müürlatiga. Müürlati ja sarika sõlm on seotud kruvide ja traadiga (Foto 24). Kabeli loodenurgas (torni juures) ei ole torni ja katuse ühenduskoht korralikult tehtud ja ilmselt tuleb sealt katusekonstruktsiooni vett läbi, sest seal on katusekonstruktsiooni müürlatt ja roovituste otsad ning ka sarikas mädanenud (Fotod 25 ja 26). Kammitstala keskelt algavate siduvate toepostide asemel kahe kokku kruvitud saelaua kasutamine pole ennast täielikult õigustanud, sest ilmselt katuse raskuse all on läänepoolt esimene tugitala ülevalt paindunud. 1960. aastatel tehtud fotode järgi selgub, et algselt on olnud palk tüüpi

sarikad (Foto 27). Katusekonstruktsioon on üldiselt normaalses seisukorras ilmselt ka seetõttu, et puuduvad avatäited ja katusealune on saanud välja tuulduda.

Ettepanekud: Asendada või proteesida katusekandmiku kahjustusega elemendid (müürlatid, sarikad, roovitus) ja sõlmed. Proteesimisel võtta aluseks prusside jätkamise joonis (Joonis 6). Kahjustatud puit eemaldada 25 cm varutsooniga alates otsese kahjustuskolde lõppemisest. Kahjustusest sõltuvalt võib kaaluda asenduspuudu ja müürlattide antiseptikutega töötlemist. Kõik müüritisega kokkupuutuvad puitosad asendamisel eristada kasetohuga ja võib kaaluda ka puutõrvaga vööpamist. Pööning koristada kõdupuidu osade jäänustest. Tornimüüri ja katuse löikumiskoha plekk tuleks vajadusel asendada ja puutekoht tihedamalt lahendada. Kaaluda võib siduvate toepostide asendamist palkidega, mis on kandevõimelt paremad. Kaaluda võib viiluakende sulgemist traadiga, et linnud ei pääseks pööningule. Kaaluda võib sarika ja müürlati sõlmede ning ka kammitstalade ja müürlati paremat lahendamist (seda peaks tegema ainult siis, kui see on hädavajalik katusekandmiku tugevuse pärast, sest muidu peame hindama kõikide ajastuste ladestumisi ning restaureerimisel pole üks ajastu teisest parem ega halvem).

5. KOKKUVÕTE

Kokkuvõtvalt võib öelda, et Saha kabel on rahuldavas olukorras. Kuid suuremate kahjude vältimiseks oleks esmajärjekorras vaja asendada puuduolevad ja vigased katusekivid. Samuti peaks panema kontraforssidele uued katteplaadid. Edaspidi tuleks mõelda aga ka katusekonstruktsiooni parandamisele ja seinte vuukide lubimördiga täitmisele. Saha kabeli juures peaks töid teostama Muisuskaitseameti tegevusluba omav firma.

6. KASUTATUD ALLIKAD

ALLIKAD

Muinsuskaitseameti arhiiv. Saha kabel. Kalkad. (K-86)

Muinsuskaitseameti arhiiv. Saha kabel. Ülesmõõtmisjoonised. (Ü-28)

Muinsuskaitseameti arhiiv. Saha kabeli tööjoonised ja fotod. Köide I. (P-418)

Muinsuskaitseameti arhiiv. Saha kabeli akende ja portaali tööjoonised. Köide II. (P-765)

Muinsuskaitseameti arhiiv. Saha kabeli restaureerimistöõde aruanne aastatel 1962-1969. (P-1176)

Muinsuskaitseameti arhiiv. Saha kabel, kabeliaed. (P-5364)

Muinsuskaitseameti arhiiv. Saha kabeli katuse tööjoonised. Köide II. (P-722)

Muinsuskaitseameti arhiiv. Harju rajooni keskaegsete raidportaalide inventariseerimine. A-1365

Muinsuskaitseameti arhiiv. Tallinn-Narva magistraali arhitektuurimälestiste esialgse heakorrastuse ettepanekud ja kaitsetsoonide määratlus. Köide IV –Harju rajoon. (A-1027)

KIRJANDUS

Eesti arhitektuur. Üldtoimetaja Villem Raam. Tallinn, 1997

Eesti arhitektuuri ajalugu. Peatoimetaja H Arman. Tallinn, 1965

Kaitstavad mälestised. Harju rajooni ajaloo- ja kultuurimälestised. Elga Vainu. Tallinn, 1988

Paekivi Eesti ehitistes II. Harju, Rapla ja Järva maakond. Helle Perens. Tallinn, 2004

INTERNET

Vikerraadio. Eesti lugu (15.05.2006). Saha kabel. Ain Mäesalu
(http://www.vikerraadio.ee/index.php?lang=est&main_id=433)

2006/2007. õ-a. Resuatreerimiskooli arhitektuuri konserveerimise ja restaureerimise täienduskoolituse loengukonspekt

LISAD

FOTODE LOEND

1. Saha kabel umbes 1890. aasta paiku. (Muinsuskaitseameti arhiiv; P-418)
2. Saha kabel umbes 1901. aastal. (Muinsuskaitseameti arhiiv; P-418)
3. Saha kabel 1904. aastal. (Muinsuskaitseameti arhiiv; P-418)
4. Saha kabel 1960. Foto autor Kannelmäe (Muinsuskaitseameti arhiiv; N-3002/3)
5. Saha kabeli lõunaportaal 1968. Foto autor R. Valdre. (Muinsuskaitseameti arhiiv; N-12249/1)
6. Kabeli läänefassaad loodenurgast 1965. Foto autor Roman Valdre (Muinsuskaitseameti arhiiv; N-9041/2)
7. Saha kabeli lääneviilu ülaosa 1954. Foto autor Reitsnik / Kauniste. (Muinsuskaitseameti arhiiv; F-311)
8. Lääneportaali restaureerimistööd 1970. Foto autor R. Valdre. (Muinsuskaitseameti arhiiv; N-12302/1)
9. Lääneportaali kõrval asuv orv pühitsetud vee vaagna jaoks.
10. Läänefassaadi põhjaosas asuvad kolm lohku.
11. Mõned näited müüride rohelisest toonist.
12. Mõned näited müüride rohelisest toonist.
13. Lõunakülje sokliosa.
14. Lõunakülje keskmise kontraforssi sokliosa.
15. Kabeli põhjakülg.
16. Kontraforssi kirdenurgas. Üleval on näha vee sattumine müüri.
17. Kabeli põrand (lõunakülg)
18. Kabeli lõunakülg. Katus.
19. Torn katus.
20. Pööning, katusekonstruktsioon.
21. Kammitstala.
22. Lõunakülje müürlatt (lääne osas).
23. Lõunakülje müürlatt (lääne osas).

24. Müürlati ja sarika sõlm.
25. Nurgatorni ja katuse lõikumine.
26. Roovlatid.
27. Vaade sõlvidelt idapoolsele viilule ja katusekonstruktsioonile 1954. Foto autor Reistnik / Kauniste. (Muinsuskaitseameti arhiiv; F-325)

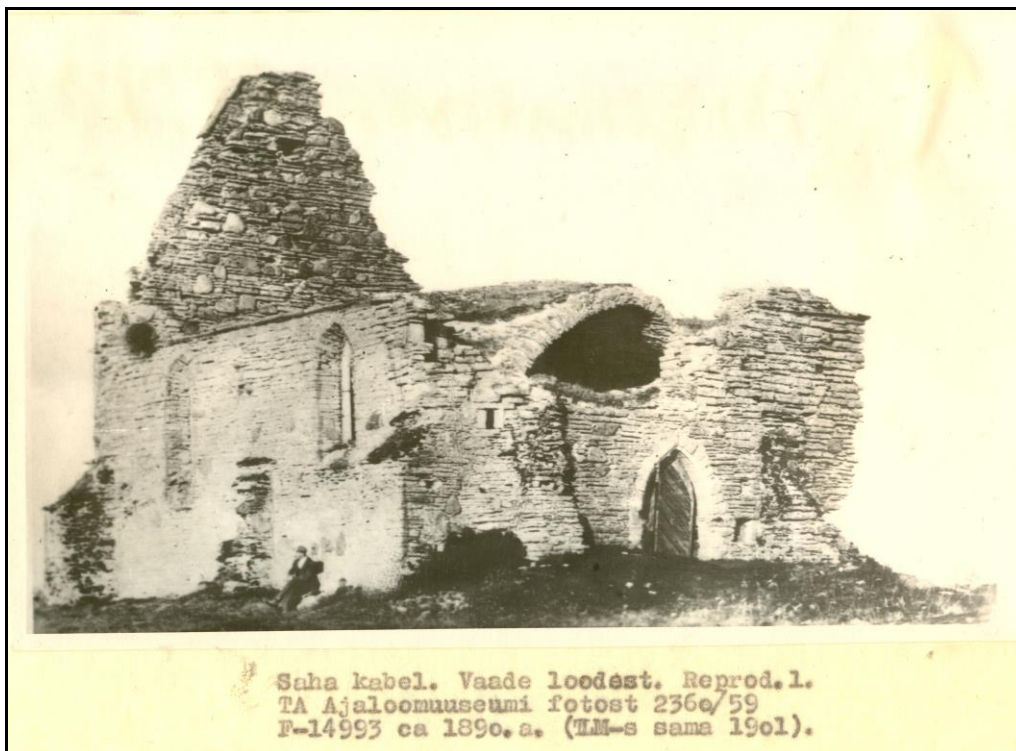

Foto 1. Saha kabel umbes 1890. aasta paiku. (Muinsuskaitseameti arhiiv; P-418)

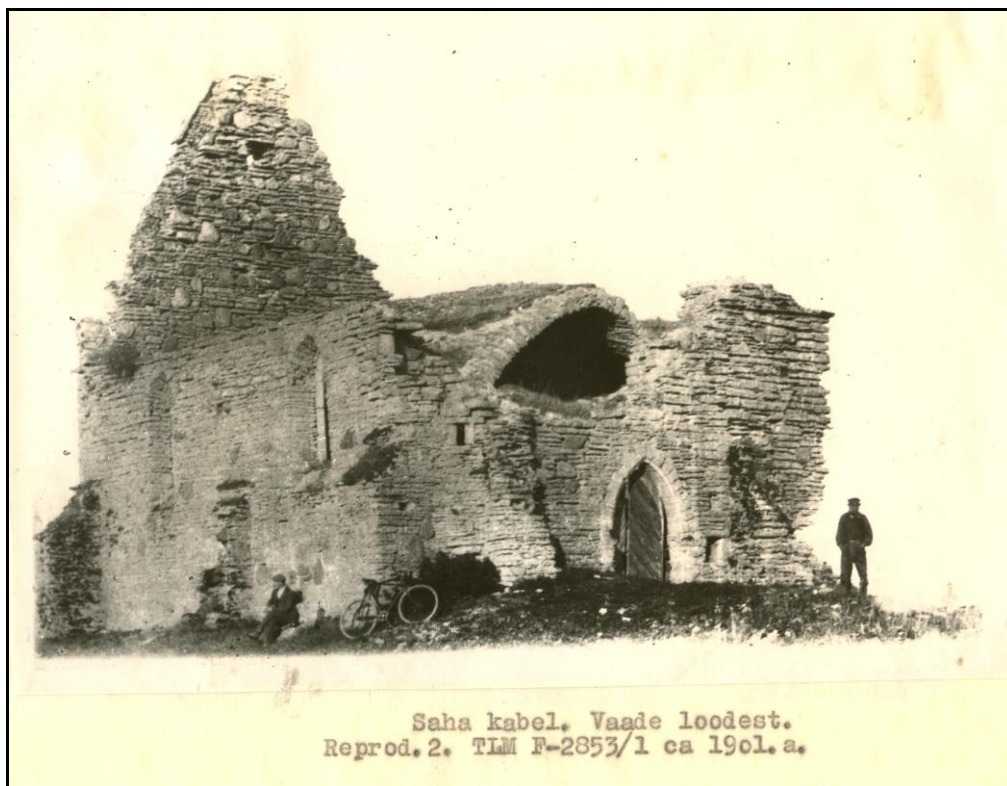

Foto 2. Saha kabel umbes 1901. aastal. (Muinsuskaitseameti arhiiv; P-418)

Foto 3. Saha kabel 1904. aastal. (Muinsuskaitseameti arhiiv; P-418)

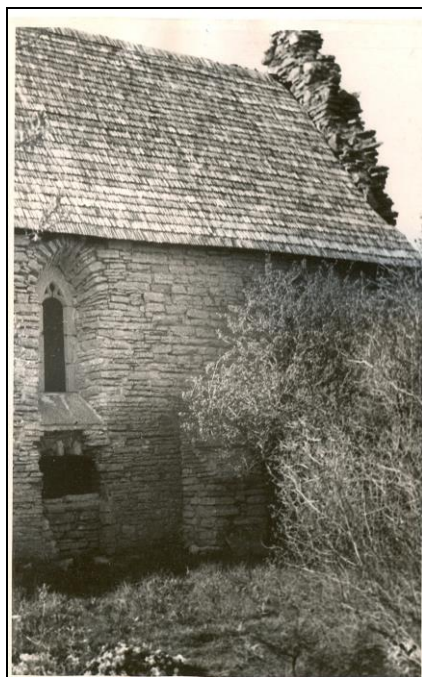

Foto 4. Saha kabel 1960. Foto autor Kannelmäe (Muinsuskaitseameti arhiiv; N-3002/3)

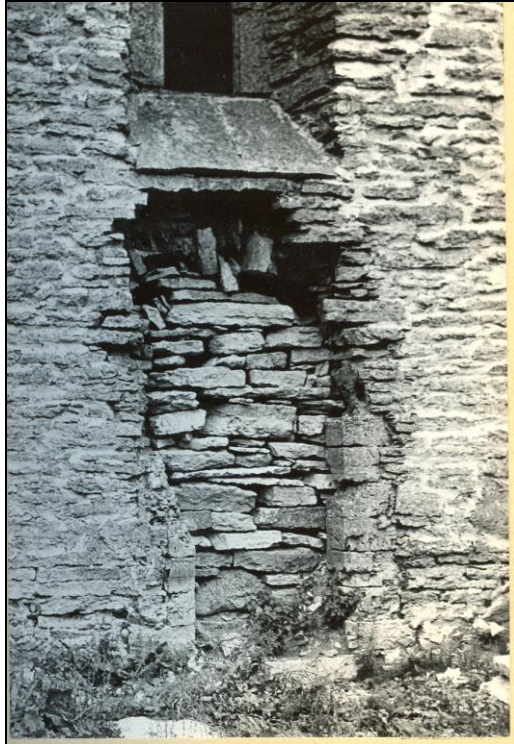

Foto 5. Saha kabeli lõunaportaal 1968. Foto autor R. Valdre. (Muinsuskaitseameti arhiiv; N-12249/1)

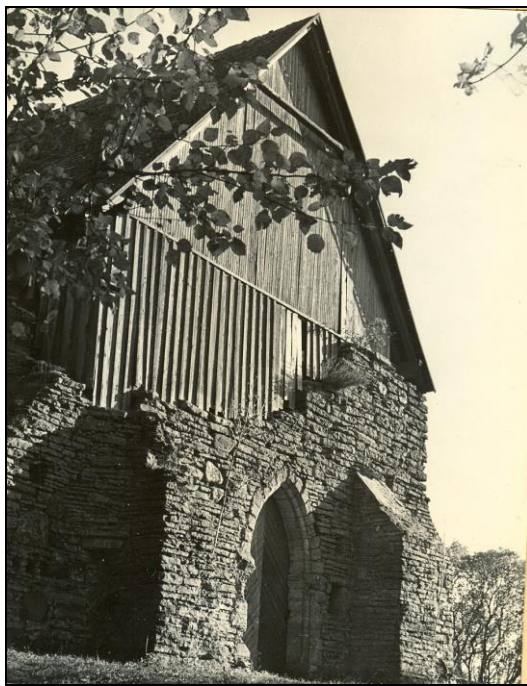

Foto 6. Kabeli läänefassaad loodenurgast 1965. Foto autor Roman Valdre (Muinsuskaitseameti arhiiv; N-9041/2)

Foto 7. Saha kabeli lääneviiu ülaosa 1954. Foto autor Reitsnik / Kauniste.
(Muinsuskaitseameti arhiiv; F-311)

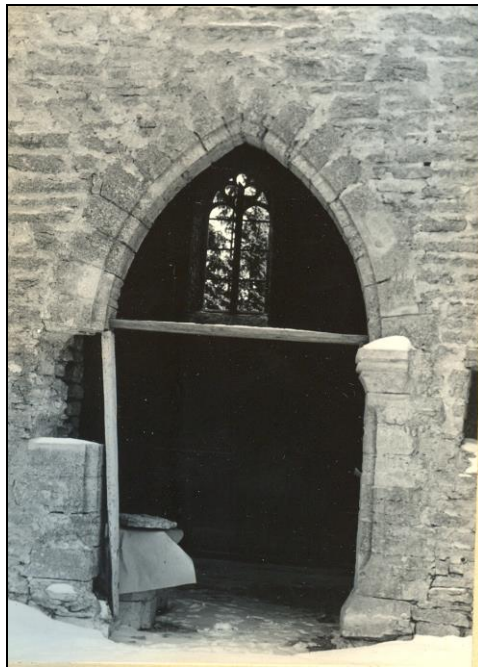

Foto 8. Lääneportaali restaureerimistööd 1970. Foto autor R. Valdre.
(Muinsuskaitseameti arhiiv; N-12302/1)

Foto 9. Lääneportaali kõrval asuv orv pühitsetud vee vaagna jaoks.

Foto 10. Läänefassaadi põhjaosas asuvad kolm lohku.

Foto 11. Mõned näited müüride rohelisest toonist.

Foto 12. Mõned näited müüride rohelisest toonist.

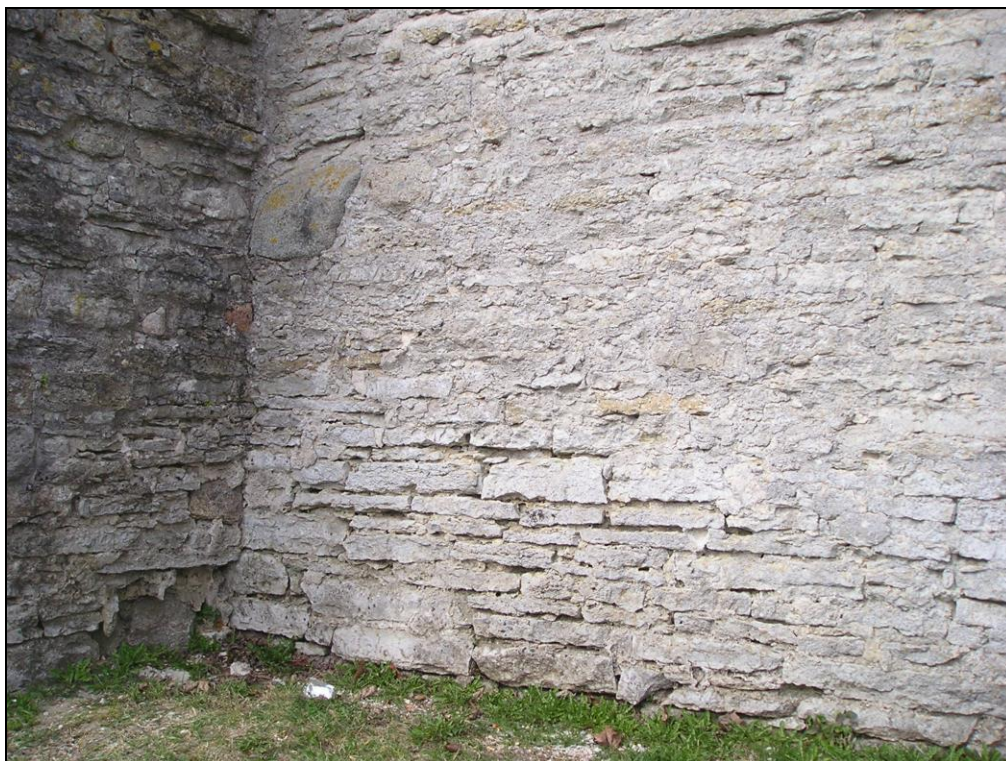

Foto 13. Lõunakülje sokliosa.

Foto 14. Lõunakülje keskmise kontraforsi sokliosa.

Foto 15. Kabeli põhjakülg. Keskmise kontraforss on eriti sammaldunud.

Foto 16. Kontraforss kirdenurgas. Üleval on näha vee sattumine müüri.

Foto 17. Kabeli põrand (lõunakülg)

Foto 18. Kabeli lõunakülg. Katus.

Foto 19. Tornikatus.

Foto 20. Pööning, katusekonstruktsioon. Vaade idaviilule.

Foto 21. Murdunud kammitstala trepikäigu juures.

Foto 22. Lõunakülje pehkinud müürlatt (lääne osas).

Foto 23. Lõunakülje müürlatt (lääne osas).

Foto 24. Müürlati ja sarika sõlm.

Foto 25. Nurgatorni ja katuse lõikumine. Niiskuskahjustused.

Foto 26. Roovlatid.

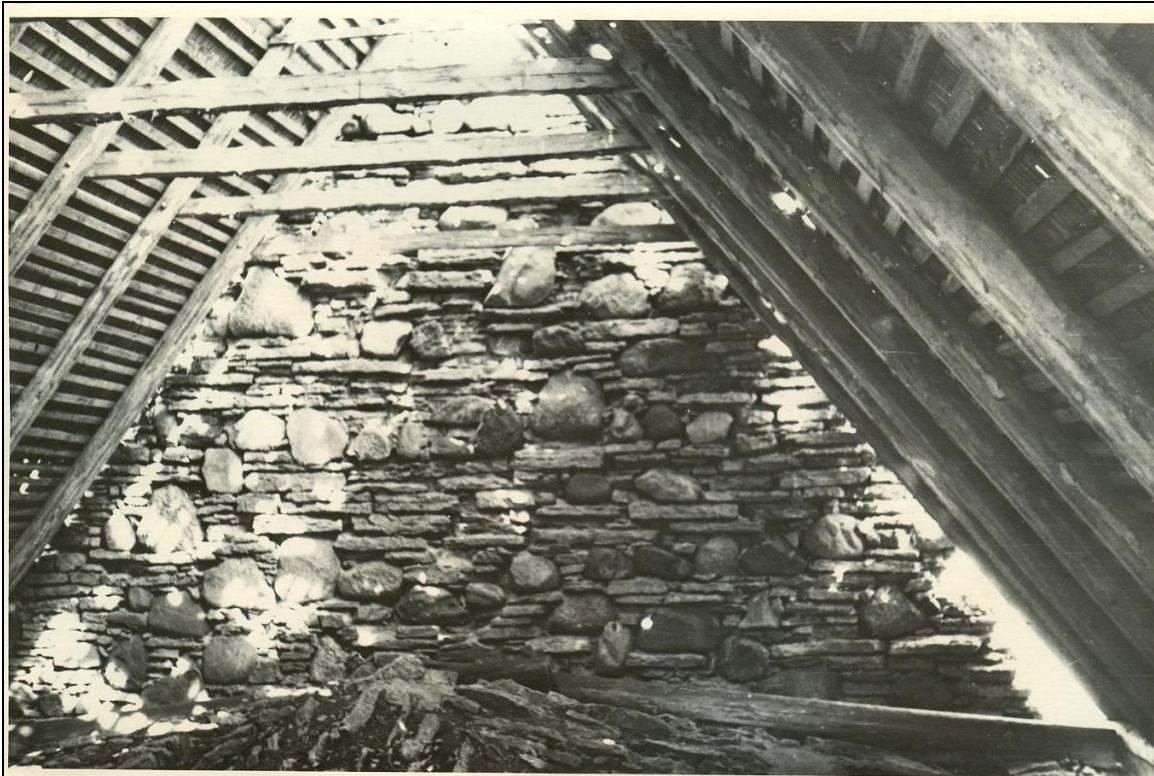

Foto 27. Vaade sõlvidelt idapoolsele viilule ja katusekonstruktsioonile 1954. Foto autor Reistnik / Kauniste. (Muinsuskaitseameti arhiiv; F-325)

JOONISTE LOEND

1. Saha kabeli põhiplaan (Muinsuskaitseameti arhiiv; K-86)
2. Saha kabel. Vaade läänest. A. Kukkur, 1970. (Muinsuskaitseameti arhiiv; K-86)
3. Lääneportaal. Tõnu Parmakson, 1985 (Muinsuskaitseameti arhiiv; A-1364)
4. Katuse tööjoonised 1966. Fermide asetusplaan. (Muinsuskaitseameti arhiiv; P-722)
5. Katuse tööjoonised 1966. Puidust ferm. (Muinsuskaitseameti arhiiv; P-722)
6. Prusside jätkamise võimalused.